अमर त्यागीका कविता कृतिहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही
नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
सीमा थापा
नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

२०६८

शोध निर्देशक
डा. घनश्याम न्यौपाने
सहप्राध्यापक

अमर त्यागीका कविता कृतिहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, रूपन्देही
नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह
द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
सीमा थापा
रजिस्ट्रेसन नं. २५२१७-९३
नेपाली विभाग
भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही शै.स. २०६१-०६३
२०६८

शोध निर्देशकको मन्तव्य

"अमर त्यागीका कविता कृतिहरूको अध्ययन" शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विभाग, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस रूपन्देही नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षकी छात्रा सीमा थापाले दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म यस शोधकार्यबाट सन्तुष्ट छु । अतः प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/०६/०६

....

(डा. घनश्याम न्यौपाने)

सहप्राध्यापक

नेपाली विभाग

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली विभाग

सिद्धार्थनगर, रूपन्देही

स्वीकृति–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विभाग, भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसकी छात्रा सीमा थापाले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको "अमर त्यागीका कविताकृतिहरूको अध्ययन" शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति हस्ताक्षर

विभागीय प्रमुख

उपप्राध्यापक श्री वनमालीराज शर्मा ....

शोध–निर्देशक

सहप्राध्यापक डा. घनश्याम न्यौपाने ....

बाह्य परीक्षक

सहप्राध्यापक श्री ऋषिराम भुसाल ....

मिति : २०६८ । ९ । १७

हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन

"अमर त्यागीका कविताकृतिहरूको अध्ययन" शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, भैरहवा, नेपाली विभाग, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेकी हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र मैले भैरहवा बहुमुखी क्याम्पसका, स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक, नेपाली विभागका सह-प्राध्यापक डा. घनश्याम न्यौपानेज्यूको निर्देशनमा तयार पारकी हुँ । यो शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक सम्पूर्ण सहयोगका साथै कुशल निर्देशन प्रदान गरेर शोध-लेखन सम्पन्न गर्नका लागि उच्च र उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गर्नुहुने निर्देशक गुरु डा.घनश्याम न्यौपानेज्यूप्रति म श्रद्धापूर्वक हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु । उपर्युक्त विषयमा शोधकार्य गर्न स्वीकृति दिई अमूल्य सद्भाव प्रकट गर्नुहुने तत्कालीन विभागीय प्रमुख सह प्रा. मदनप्रसाद दवाडीज्यू तथा वर्तमान नेपाली विभागीय प्रमुख उपप्रा. वनमालीराज शर्माज्यूप्रति पनि म अन्तरहृदयदेखि नै कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै आफ्नो अमूल्य समय दिई सहयोग गर्नुहुने गुरुवर, सहप्रा. श्री बालकृष्ण भट्टराई,सह प्रा. डा.कपिलदेव सह प्रा. डा. दामोदर ढकाल प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक जानकारी दिएर अमूल्य गुण लगाउनु हुने शोधनायक श्री अमर त्यागी (अमरबहादुर श्रेष्ठ) प्रति पनि म हार्दिकता पूर्वक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यसै क्रममा मलाई पढ्नका लागि प्रेरणा प्रदान गर्नुभई उचित वातावरण उपलब्ध गराइ दिनुहुने बाबा नरबहादुर थापा, आमा कुमारी थापा तथा पढाइको महत्त्व बोध गराई सधैँ पढ्न घच्घच्चाइरहने दिदीहरूप्रति पनि ऋणी छु । यो शोधपत्र तयार पार्न पारिवारिक वातावरण र अमूल्य समय मिलाइदिनु हुने मेरा जीवन साथी श्री पुरनबहादुर थापाज्यूप्रति म हार्दिक कृतज्ञता जाहेर गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा कतिपय शोधपत्र तथा पत्र-पत्रिकाहरू उपलब्ध गराउने त्रिभुवन विश्व विद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर, काठमाडौँ तथा भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय एवम् जो जसका पुस्तक र लेखहरूबाट यो शोधपत्र तयार पार्न सहयोग लिइयो ती सम्पूर्ण आदरणीय लेखक विद्वान्हरूप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्रलाई छोटो समयमा यथाशक्य शुद्धसँग टङ्कन, छपाइ गरिदिने शशीकला र वसन्तीकला राईप्रति पनि मेरो हार्दिक धन्यवाद छ ।

अन्त्यमा "अमर त्यागीका कविताकृतिहरूको अध्ययन" शीर्षकको यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

प्रस्तुतकर्ता
सीमा थापा
स्नातकोत्तर तह नेपाली विभाग
त्रि.वि., भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस
सिद्धार्थनगर, रूपन्देही
२०६८

मिति : २०६८/०६/०६

सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू यसप्रकार छन्

ई.सं.	- ईस्वी संवत्
चौ.सं.	- चौथो संस्करण
तृ.सं.	- तृतीय संस्करण
त्रि.वि.	- त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वि.सं.	- विक्रम सम्वत्
नं.	- नम्बर
प्रा.वि.	- प्राथमिक विद्यालय
पृ.	- पृष्ठ
मा.वि.	- माध्यमिक विद्यालय
सा.प्र.	- साझा प्रकाशन
सम्पा.	- सम्पादक
स्व.	- स्वर्गीय

विषयसूची

शीर्षक	पेज नं.
शोध निर्देशकको मन्तब्य	क
स्वीकृतिपत्र	ख
हार्दिक कृतज्ञयताज्ञापन	ग
सङ्क्षेपीकृत शब्दहरू	घ
विषयसूची	ङ

पहिलो अध्याय

१. शोधपरिचय	**१–८**
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२. शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३. विषय परिचय	१
१.४. शोधसमस्या	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७ शोधपत्रको औचित्य	७
१.८ शोधविधि	८
१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन	८
१.१०. शोधपत्रको रूपरेखा	

दोस्रो अध्याय

२. अमर त्यागीको जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्य यात्रा	**९–४१**
२.१ अमर त्यागीको जीवनी	९
२.१.१ जन्म र पुख्र्यौली	९
२.१.२ बाल्यकाल र शिक्षादीक्षा	१०
२.१.३ पारिवारिक स्थिति	११
२.१.४ विवाह र दाम्पत्य	१२
२.१.५ बसोबास र आजीविका	१३
२.१.६ कार्यक्षेत्रमा प्रवेश र जागिरे जीवन	१३
२.१.७ साहित्यमा प्रवेश र निरन्तरता	१४

२.१.८ सङ्घसंस्था स्थापना र सञ्चालन १५
२.१. ९ पत्रकारिता क्षेत्रमा गरेको कार्य १६
२.१.१० जीवनका अविस्मरणीय घटना १७
२.१.११. पुरस्कार र सम्मान १७
२.१.१२ भ्रमण, रूचि र जीवन दर्शन १८
२.१.१३ निष्कर्ष १८
२.२ अमर त्यागीको व्यक्तित्व १९
२.२.१ निजी व्यक्तित्व १९
क) शारीरिक व्यक्तित्व २०
ख) स्वभावगत व्यक्तित्व २०
२.२.२ सार्वजनिक व्यक्तित्व २१
२.२.२.१ साहित्येतर व्यक्तित्व २१
(क) सामाजिक व्यक्तित्व २२
(ख) शिक्षक-प्राध्यापकव्यक्तित्व २२
(ग) सङ्घसंस्था सङ्गठक, सञ्चालक व्यक्तित्व २३
(घ) पत्रकार-सम्पादन व्यक्तित्व २४
२.२.२.२ साहित्यिक व्यक्तित्व २४
२.२.२.२.१ स्रष्टा व्यक्तित्व २५
(क) गजलकार व्यक्तित्व २५
(ख) कवि व्यक्तित्व २७
(ग) ताङ्काकार व्यक्तित्व २९
(घ) कथाकार व्यक्तित्व ३०
२.२.२.२.२ द्रष्टा व्यक्तित्व ३१
(क) समालोचक व्यक्तित्व ३१
(ख) पुस्तक समीक्षक व्यक्तित्व ३२
(ग) भूमिकाकार व्यक्तित्व ३४
२.२.२.२.३ निष्कर्ष ३४
२.३. अमर त्यागीको साहित्य यात्रा ३५

२.३.१.

विषय प्रवेश

३५
२.३.२ अमर त्यागीको साहित्य यात्राको चरण विभाजन ३७
२.३.२.१ प्रथम चरण (२०४०-२०५०) : आभ्यासिक चरण ३८
२.३.२.२ द्वितीय चरण (२०५१ देखि हाल) : प्रौढ लेखन चरण ३९
२.३.३ अमर त्यागीका काव्यप्रवृत्ति ४०
२.३.४ निष्कर्ष ४१

तेस्रो अध्याय

३. कविता सिद्धान्तको अध्ययन ४२-५०
३.१ पृष्ठभूमि ४२
३.२ कविताको परिचय र परिभाषा ४३
३.२.१ पूर्वीय साहित्यका सन्दर्भमा कविताको परिभाषा ४३
३.२.२ पाश्चात्य साहित्यका सन्दर्भमा कविताको परिभाषा ४४
३.२.३ नेपाली साहित्यका सन्दर्भमा कविताको परिभाषा ४४
३.३ कविताको स्वरूप ४६
३.३.१ लघुत्तम स्वरूप (मुक्तक, छेस्का, चोइटा, मट्याङ्ग्रा, अणुकविता, हाइकु सूत्रकविता आदि) ४६
३.३.२ लघु स्वरूप (फुटकर कविता) ४६
३.३.३ मझौला स्वरूप (खण्डकाव्य) ४७
३.३.४ वृहत् स्वरूप (महाकाव्य) ४७
३.४ कविताका संरचक घटकहरू ४८
३.४.१ विषयवस्तु ४८
३.४.२ भाव ४८
३.४.३ बिम्ब ४९
३.४.४ लय ५०
३.४.५ शैली ५०
३.५ निष्कर्ष ५०

चौथो अध्याय

४. अमर त्यागीका कविताकृतिहरूको अध्ययन ५१-८५
४.१. अमर त्यागीको **अक्षरहरूको देश** कविता कृतिको अध्ययन ५१

४.१.१ विषय प्रवेश ५१
४.१.२ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको परिचय ५२
४.१.३ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको शीर्षक ५२
४.१.४ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको विषयवस्तु ५४
४.१.५ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको संरचना ५७
४.१.६ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको भाव तथा उद्देश्य ५८
४.१.७ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको बिम्बालङ्कार ६१
४.१.८ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको भाषाशैली ६४
४.१.९ **अक्षरहरूको देश** कविताकृतिको प्रवृतिगत विशेषता ६६
४.१.१० निष्कर्ष ६७
४.२ **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको विश्लेषण ६७
४.२.१. विषय प्रवेश ६७
४.२.२. **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको परिचय ७०
४.२.३. **अनुभूतिको जुलुस** सूत्र कविताकृतिको शीर्षक ७१
४.२.४. अनुभूतिको जुलुस सूत्र कविताकृतिको संरचना ७४
४.२.५. अनुभूतिको जुलुस सूत्र कविताकृतिको विषयवस्तु ७५
४.२.६ **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको भाव तथा उद्देश्य ७७
४.२.७ **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको बिम्बालङ्कार ८०
४.२.८ **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको भाषाशैली ८२
४.२.९ **अनुभूतिको जुलुस** सूत्रकविताकृतिको प्रवृत्तिगत विशेषता ८४
४.२.१० निष्कर्ष ८५

पाँचौँ अध्याय

५. शोधसार तथा निष्कर्ष **८६-८९**
५.१ सार सङ्क्षेप ८६
५.२ निष्कर्ष ८७
सन्दर्भ ग्रन्थसूची **९०-९१**
परिशिष्ट ९२-९४